

کارآفرینی از منظر ارزش‌های اسلامی

بهنام حکمتی

مشاور و دانشجوی دکتری کارآفرینی بین‌الملل

اشاره

اسلام به‌عنوان یک دین و جهان‌بینی، در واقع دیدگاهی جامع برای زندگی محسوب می‌شود که می‌تواند پاسخگوی نیازهای او در مواجهه با مسائل زندگی روزمره باشد. بدین معنا که انسان می‌تواند با استفاده از چارچوبی که اسلام به وی ارائه می‌دهد، جهت‌گیری‌های خود نسبت به مسائل مختلف را تعیین کند؛ جهت‌گیری منحصر به فردی که با جهت‌گیری افراد معتقد به سایر جهان‌بینی‌ها متفاوت است. جهان‌بینی اسلامی چارچوبی را برای تعیین جهت نسبت به پدیده‌های مختلف ارائه می‌دهد. بر اساس همین رویه است که می‌توانیم با جست‌وجو در منابع اسلامی، جهت‌گیری‌ها و ارزش‌هایی را که در تناسب با مبانی کارآفرینی است، پیدا کنیم و در نهایت، به اجزا و مواد اولیه مورد نیاز برای ارائه نظریه کارآفرینی مبتنی بر مبانی و ارزش‌های اسلامی دست یابیم. این مقاله در پی دستیابی به این مبانی و ارزش‌ها در میان منابع و متون اسلامی است که می‌تواند برای نظریه‌پردازان، متخصصان کارآفرینی، مشاوران شغلی و حرفه‌ای، دانشجویان رشته کارآفرینی، معلمان و به‌ویژه هنرآموزان هنرستان‌ها و علاقه‌مندان به این موضوع مفید واقع شود.

اهداف کارآفرینی

با بررسی مبانی کارآفرینی، مهم‌ترین اهداف کارآفرینی به‌طور خلاصه به شرح زیرند:

ایجاد کسب‌وکار

یکی از اهداف اصلی کارآفرینی، ایجاد کسب‌وکار براساس ایده‌های نوین و ارزش‌آفرین می‌باشد. در این وادی، کشف فرصت‌های کسب‌وکار براساس نیازهای موجود در بازار که به آن‌ها پاسخ داده نشده یا کمتر پاسخ داده شده است و هنوز به مرز اشباع نرسیده‌اند یا نیازهای ایجادشده‌ای که توسط کارآفرین در بازار به‌وجود آمده است، زمینه ایجاد کسب‌وکار محسوب می‌شوند.

کسب سود بیشتر

از دیگر اهداف کارآفرینی می‌توان به کسب سود بیشتر در مقابل رفع نیازهای مشتریان در بازار کار اشاره کرد. اصولاً در کارآفرینی یکی از انگیزه‌های کارآفرین برای اجرای ایده‌های نوآورانه در فضای کسب‌وکار، تحصیل سود و منافع برخاسته از کسب‌وکار است که البته با پدیده‌های ناپسندی چون احتکار و افزایش مصنوعی و غیرواقعی قیمت کالا و خدمات در بازار تفاوت دارد.

استقلال حرفه‌ای

انگیزه مهمی که بسیاری از کارآفرینان را به کارآفرینی وامی‌دارد، استقلال حرفه‌ای است و اینکه کارآفرین تمایل دارد از قیدوبند کار کردن برای دیگران و زیر نظر آنان رهایی یابد. بنابراین، اقدام به ایجاد کسب‌وکار مستقل به‌صورت فردی، خانوادگی یا مشارکتی (گروهی) می‌کند.

کار آفرین در صورتی موفق خواهد شد که دارای مرکز کنترل درونی باشد؛ یعنی مسائل و نتایج آن را به توانمندی و تلاش خود نسبت دهد نه اینکه آن‌ها را به امور بیرون از توان خود مثل شانس یا اقبال نسبت دهد. در اسلام، فرد مسلمان با توکل بر ذات لایزال الهی و تکیه بر قدرت الهی و اعتماد به آن نسبت به تصمیم خود به کار اقدام می‌نماید و کار خود را با اراده و همت فردی شروع می‌کند

انجام می‌دهد، رنگ و بوی الهی به خود می‌گیرد. این موضوع در توصیه اسلام به گفتن «بسم‌الله» در شروع هر کار به خوبی نمایان است؛ به‌گونه‌ای که کاری را که بدون بردن نام خدا (جهت‌گیری الهی) آغاز شده باشد را ابتر و ناقص و بدون فرجام می‌دانند.

قال رسول‌الله(ص): «قال الله تبارک و تعالی کل امر ذی بال لا یدکر بسم‌الله فیه فهو أبتراً» (ابطحی، ۱۴۰۹ق، ص ۲۵).

نیل به کمال

در اسلام، انسان به‌عنوان اشرف مخلوقات با دارا بودن ویژگی‌های منحصر به فردی که خداوند در خلقت وی نهاده است، واجد بالاترین درجه و مقام یعنی مقام جانشینی و خلیفه الهی بودن شده است. بنابراین، بر مبنای جهان‌بینی اسلامی تمام تلاش انسان باید بر این باشد که به کمالی که خداوند برای او در نظر گرفته است نایل شود و این هدف غایی را در همه شئون و فعالیت‌های خود مدنظر داشته باشد و برای رسیدن به آن، کمال همت و تلاش خود را مصروف نماید.

«انی جاعل فی الأرض خلیفة» (سوره بقره: ۳۰) من در روی زمین نماینده‌ای می‌گذارم.

کسب معاش حلال

از جمله ارزش‌های مورد تأکید فرهنگ اسلامی، کسب درآمد و روزی حلال، طیب و طاهر است. این امر از جهات

ارضای انگیزه‌های فردی

بسیاری از کارآفرینان برای رفع نیازها و پاسخ‌گویی به انگیزه‌های فردی خود از جمله ارضای حس کنجکاوی، جامعه عمل پوشاندن به ایده‌ها و افکار که در ذهن می‌پروراند، تحقق بخشیدن به آرزوهای زمان کودکی و نوجوانی و مواردی از این قبیل اقدام به کارآفرینی و ایجاد کسب‌وکار می‌نمایند.

رفع نیازهای اجتماع

از انگیزه‌های بسیار قوی کارآفرینان برای کارآفرینی، برطرف کردن نیازهای جامعه است؛ چرا که کارآفرینان جامعه را منبع و مرجعی برای شناسایی فرصت‌های کارآفرینی می‌دانند.

نیت کار در اسلام

در اسلام، همه کارها با نیت آن‌ها سنجیده می‌شود؛ چنان‌که از پیامبر بزرگوار اسلام(ص) نقل شده است: «انما الاعمال بالنیات»؛ یعنی قطعاً اعمال و کردار انسان با هدف و نیت آن سنجیده می‌شوند (حرعاملی، ۱۴۱۴ق: ج ۱، ص ۴۸). پس در این بخش، هدف و غایت اعمال در جهان‌بینی اسلامی بررسی می‌گردد.

قرب الهی

در اسلام، نیت همه اعمال باید برای قرب الهی باشد. اسلام مسلمانان را به انجام دادن همه کارها برای نزدیکی به خداوند فرا می‌خواند. بدین ترتیب، همه اعمالی که فرد

مختلف قابل توجه می‌باشد؛ از جمله تأثیر رزق و روزی حلال در کمال معنوی و سلامت اقتصادی انسان و... این موضوع جزء ویژگی‌های مکتب انسان‌ساز اسلام است. مسلمانان از درآمدی که شبهه ناپاکی و حرامی بودن دارد برحذر داشته می‌شوند و بنابراین، کار آفرین مسلمان مجاز نیست که هر نوع کسب و کار سودآوری را، بدون در نظر گرفتن پاکی و حلالیت آن، برگزیند.

امام باقر(ع) در این باره می‌فرماید: «من طلب الرزق فی الدنيا استعفافاً عن الناس و توسیعاً علی أهله و تعطفاً علی جاره لقی الله عزوجل یوم القیامة و وجهه مثل القمر لیلۃ البدر؛ هر کس برای حفظ آبروی خود در بین مردم، تلاش برای خانواده و نیکی و کمک به همسایه‌ها در جست‌وجوی رزق حلال باشد، خدا را در حالی ملاقات می‌کند که چهره‌اش چون ماه شب چهاردهم نورانی باشد». (کلینی، ۱۳۶۹ ش، ج ۵، ص ۷۸)

امام صادق(ع) در این خصوص فرموده است: «لکاد علی عیاله کالمجاهد فی سبیل الله»؛ کسی که برای خانواده تلاش و کوشش می‌کند (در کسب روزی حلال) مانند مجاهد در راه خداست. (کلینی، ۱۳۶۹ ش، ج ۵، ص ۸۸).

بی‌نیازی از خلق

اسلام پیروان خود را به بی‌نیازی از خلق خدا و از سوی دیگر، به خواستن حاجات خود از خداوند بی‌نیاز توصیه می‌فرماید. البته این مغایر نیاز فطری انسان به زندگی در جمع و روحیه تعاون و همکاری نیست بلکه منظور از بی‌نیازی از خلق، این است که انسان چشم طمع به مال و دسترنج دیگران نداشته باشد و خودش با تکیه بر استعدادهای خویش و منابعی که خداوند در اختیارش گذارده است، برای رفع نیازهای مادی خود و خانواده‌اش سعی و تلاش فردی کند؛ چنان‌که در برخی روایات نیز به این موضوع به‌خوبی اشاره شده است.

محمد بن یحیی عن أحمد بن محمد عن علی بن الحکم عن الحسن بن أبی العلاء عن عبد الأعلى بن أعین قال سمعت أبا عبد الله علیه السلام یقول طلب الحوائج إلی الناس استلاب للرزق و مذهباً للحیاء و الیأس مما فی أیدی الناس عز للمؤمن فی دینه و الطمع هو الفقر الحاضر؛

امام صادق علیه‌السلام: حاجت خواستن از مردم موجب سلب عزت و رفتن حیا می‌شود و نومیدی از آنچه در دست مردم است، موجب عزت مؤمن در دینش است و طمع، نیازمندی است حاضر و آماده. (کلینی، ۱۳۶۹ ش، ج ۲، ص ۱۴۹)

عنه عن أبیه عن حماد بن عیسی عن معاویة بن عمار عن نجم بن حطیم الغنوی عن أبی جعفر علیه‌السلام قال الیأس مما فی

أیدی الناس عز المؤمن فی دینه أو ما سمعت قول حاتم إذا ما عزمت الیأس ألفتیه الغنی إذا عرفته النفس و الطمع الفقر؛ امام باقر علیه‌السلام: نومیدی و چشم نداشتن به دست مردم عزت دینی مؤمن است. مگر گفتار حاتم را نشنیده‌ای که می‌گوید چون به نومیدی تصمیم گیری و دلت به آن آشنا گردد، آن را بی‌نیازی یابی و طمع را فقر دانی. (کلینی، ۱۳۶۹ ش، ج ۲، ص ۱۴۹)

رفع نیازهای خود و خانواده

در اسلام، مسئولیت برطرف کردن نیازهای مادی و معنوی خانواده بر عهده سرپرست خانواده است که اغلب مرد خانواده در نقش شوهر یا پدر است. جالب اینجاست که این مسئولیت در فرهنگ اسلامی ارزش و اهمیت والایی دارد؛ به گونه‌ای که آن را هم‌ردیف با جهاد در راه خدا دانسته‌اند، که دارای ارزش و اهمیت خاصی است.

رسول اکرم(ص) می‌فرماید: «لکاد لعیاله کالمجاهد فی سبیل الله؛ کسی که برای اداره زندگی خانواده‌اش تلاش می‌کند، مانند کسی است که در راه خدا جهاد می‌کند». (علامه مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۱۰۳، ص ۱۲)

خدمت به خلق خدا

در اسلام، خدمت کردن به خلق خدا ارزش والایی دارد و در بسیاری از آیات قرآن کریم، احادیث و روایات مورد تأکید قرار گرفته و به آن سفارش شده است.

برای نمونه:

پیامبر(ص) فرمودند: اگر می‌خواهید خدا به شما کمک کند، شما هم کمک‌حال مردم باشید؛ «إن الله عز و جل فی عون المؤمن ما کان المؤمن فی عون أخیه المؤمن» (صدوق، ۱۳۶۸ ش، ص ۱۴۵)

قال رسول الله(ص): «من قضی لأخیه المؤمن حاجة کان کمن عبد الله دهرأ؛ کسی که به دیگری خدمت کند، مثل کسی است که عمری خدا را بندگی نماید» (علامه مجلسی، ۱۴۰۳ ق، ج ۷۱، ص ۳۰۲)

و در حدیث دیگری آمده است: «إن الله عبادا فی الأرض یسعون فی حوائج الناس هم الامنون یوم القیامة؛ اگر کسی به مسلمانان خدمت کند، در روز قیامت در امان است» (کلینی، ۱۳۶۹ ش، ج ۲، ص ۱۹۷)

در جای دیگر فرموده‌اند: «من مشی فی حاجة لأخیه المسلم حتی یتمها أثبت الله قدمیه یوم نزل الأقدام؛ کسی که برای رفع حاجت برادرش قدم بردارد، خداوند قدم‌های

علم کارآفرین در حوزه کاری مربوطه وی را از دوباره کاری بی نیاز می کند، از تکرار خطاهای دیگران برحذر می دارد و همچنین فرصت تجربه های نو و بکر را پیش روی او قرار می دهد. در اسلام، دانش و تخصص با قدرت استنباط و تلاش و مجاهده در قالب اجتهاد آمیخته می شود؛ استنباطی که از هوش و خلاقیت فرد برمی خیزد و موفقیت وی را در سایه اجتهاد و تلاش علمی ضمانت می کند

او را در روزی که تزلزل دارد، ثابت و محکم می کند.» (کوفی الاهوای، ۱۴۰۳ق، ص ۵۴)
در حدیث دیگری داریم: قال رسول الله(ص): «من قضی لمؤمن حاجة قضی الله له حوائج كثيرة» (حمیری، ۱۴۱۳ق، ص ۵۶)
کسی که حاجت مؤمنی را برآورد خداوند متعال حاجت های زیادی را از او برآورده می سازد.

الزامات کارآفرینی و ارزش های اسلامی

در ادامه بحث، الزامات کارآفرینی، بررسی و با ارزش های اسلامی، که در تناظر با این الزامات و اصول اند، مقایسه می شود و تشابهات و تفاوت های این دو ارزیابی می گردد.

ریسک پذیری (مخاطره) در تناظر با توکل الهی

ریسک پذیری و مخاطره پذیری جزء اصول انکارناپذیر کارآفرینی است؛ زیرا اجرای ایده های نو با خطر شکست و عدم موفقیت مواجه است و کارآفرین مجبور است این مخاطره را بپذیرد و در این راه باید بیش از هر چیز به اقبال متکی باشد. تنها تکیه گاه وی نیز اعتماد به نفس و استعداد های فردی و منابعی است که در اختیار دارد، اما در اسلام علاوه بر موارد مذکور، انسان در برابر مخاطرات نسبت به عوامل ناشناخته و پیش بینی ناشدنی؛ که بر اجرای ایده های نو مترتب است، از تکیه گاه مستحکم و مطمئن توکل بر قدرت الهی برخوردار است؛ چرا که انسان مسلمان و معتقد بر این باور است که خداوند ضامن صلاح و موفقیت او بر مبنای مشیت الهی است و چنانچه خداوند برای او مقدر کرده باشد و به صلاح وی باشد، در آن امر و کار موفق خواهد شد و چنانچه صلاح او نباشد، دچار یأس و نومیدی نخواهد شد؛ زیرا بر این باور است که خداوند شرایط و موقعیت بهتری را برای او مقدر خواهد کرد. لذا فرد مؤمن مسلمان کار خود را با توکل بر خداوند آغاز می کند و قدرت الهی را فراتر از هر قدرت و عامل

دیگری می داند.

«و توکل علی الله و کفی بالله وکیلا»؛ و بر خداوند توکل کن. اگر خدا وکیلت باشد کفایت می کند (سوره احزاب: ۳)
«إن ینصرکم الله فلا غالب لکم و إن ینخذلکم فمن ذا الذی ینصرکم من بعده و علی الله فلیتوکل المؤمنون»؛ اگر خدا شما را یاری کند، هیچ کس بر شما غلبه نخواهد کرد و اگر شما را خوار دارد، چه کسی از آن پس یاری تان خواهد کرد؟ پس، مؤمنان باید به خدا توکل کنند. (سوره آل عمران: ۱۶۰)
«انی تولکت علی الله ربی و ربکم و ما من دابة إلا هو آخذ بناصیئها إن ربی علی صراط مستقیم»؛ من به خدای یکتا که پروردگار من و پروردگار شماست، توکل کردم. هیچ جنبنده ای نیست مگر آنکه زمام اختیارش را او گرفته است. هر آینه پروردگار من بر صراط مستقیم است (سوره هود: ۵۶)

خلاقیت و نوآوری در تناظر با توصیه به تغییر

کارآفرینی مستلزم خلاقیت و نوآوری است؛ زیرا همان گونه که گفته شد، اغلب از ایده یا ایده های نو و بدیع برمی خیزد و ایده پردازی نیز مستلزم قدرت خلاقیت و نوآوری است تا فرد کارآفرین بتواند با تکیه بر این استعداد و ویژگی ذاتی برای رفع نیازهای بازار و مشتریان یا نیازآفرینی در بازار ایده های نو ارائه دهد و آن را به مرحله اجرا درآورد.

از سوی دیگر اصل اجتهاد در فقه، که به مراجع و مجتهدان اختصاص دارد، نشانه دیگری بر خلاقیت و نوآوری است؛ چرا که مجتهد نیز باید این توان و قدرت را داشته باشد که مسائل مورد نیاز جامعه اسلامی را با استفاده از منابع فقهی و براساس مقتضیات زمانی و مکانی استخراج و استنباط کند و به صورت حکم یا فتوا ارائه دهد و این میسر نیست، مگر با دارا بودن استعداد، خلاقیت و نوآوری.

مسئولیت پذیری در تناظر با مسئولیت نسبت به خود و دیگران

فرد کارآفرین باید مسئولیت عواقب مترتب بر کسب و کاری که راه اندازی می کند، چه به صورت فردی و چه به صورت اجتماعی، بپذیرد؛ چرا که ایجاد کسب و کار به ویژه کسب و کارهای نو و بدیع آثار و عواقب فردی مثل موفقیت یا شکست، سود یا زیان، ائتلاف منابع، صرف وقت، و نداشتن اوقات فراغت دارد. از سوی دیگر، ایجاد کسب و کار می تواند عواقبی نیز برای اجتماع داشته باشد؛ مثل تأثیر بر محیط زیست و از بین رفتن منابع و امکانات سرمایه گذاری، که فرد کارآفرین باید مسئولیت

دانش و تخصص در تناظر با اجتهاد و استنباط

یکی از عوامل مهمی که در موفقیت کارآفرین نقش بارزی دارد، دانش و تخصص کارآفرین در زمینه کسب و کاری است که راه‌اندازی و اجرا می‌نماید؛ چرا که علم کارآفرین در حوزه کاری مربوطه وی را از دوباره کاری بی‌نیاز می‌کند، از تکرار خطاهای دیگران برحذر می‌دارد و همچنین فرصت تجربه‌های نو و بکر را پیش روی او قرار می‌دهد. در اسلام، دانش و تخصص با قدرت استنباط و تلاش و مجاهده در قالب اجتهاد آمیخته می‌شود؛ استنباطی که از هوش و خلاقیت فرد برمی‌خیزد و موفقیت وی را در سایه اجتهاد و تلاش علمی ضمانت می‌کند. جالب اینجاست که در جهان بینی اسلامی، علم و دانش منشأ الهی دارد، «العلم نور یقذفه الله فی قلب من یشاء» خداوند نور علم را در قلب هر کس بخواهد می‌تاباند. (امام صادق (ع)، ۴۰۰ق، ص ۱۶۰)

هدف‌گرایی در تناظر با نیت و قصد در کلیه اعمال

کارآفرینی همانند بسیاری از فعالیت‌های دیگر و بلکه به‌صورت ویژه، بدون داشتن قصد و هدف، معنا ندارد و امکان‌پذیر نمی‌باشد. کارآفرین باید هدف خود را تعیین کند تا بتواند بر مبنای آن در اقیانوس فرصت‌ها به کشف و انتخاب فرصتی که با هدفش سازگارتر است اقدام نماید. باید هدفش مشخص باشد تا بتواند منابع و امکانات فردی و محیطی را برای تحقق آن هدف بسیج کند و به‌کار گیرد. در فرهنگ اسلامی نیز نیت و قصد در هر عملی از ضروریات شمرده می‌شود و همان‌گونه که پیش‌تر نیز گفته شد قصد و نیت، سنجه و میزانی برای آزمون صحت و درست‌ی کردار و اعمال شناخته می‌شود و در معنویات به اعمال خیری که انسان قصد و نیت انجام دادن آن‌ها را داشته اما به‌دلایلی موفق به انجام دادن آن‌ها نشده باشد، ثواب و پاداش نیکو تعلق می‌گیرد. البته باید توجه داشت که در فرهنگ اسلامی اینکه کار برای رضای خداوند متعال انجام شود، بالاترین نیت است. در این صورت، ارزش معنوی کار چندین برابر خواهد شد و نتیجه‌بخش بودن آن نیز از سوی خداوند متعال تضمین می‌گردد.

دستاوردگرایی در تناظر با نیت و قرب‌ورضای معبود

در کارآفرینی توجه به نتایج و دستاوردهای کسب‌وکار، هم از جنبه کمی و هم از جنبه کیفی، در زمره ضروریات است. به تعبیری، قبل از اجرای پروژه کارآفرینی باید ارزشمند بودن نتایج و دستاوردها ارزیابی شود. به‌عبارت ساده‌تر، بررسی

آن‌ها را با آگاهی بپذیرد. در فرهنگ اسلام نیز فرد مسلمان با پذیرش اسلام نسبت به خدا، خود و دیگر افراد و کل جهان آفرینش، مسئولیت می‌یابد. فرد مسلمان نمی‌تواند نسبت به امور خود و دیگران بی‌تفاوت باشد؛ چنان‌که حتی همسایگان بر گردن فرد مسلمان حق می‌یابند و تا چهل همسایه از هر طرف، بر گردن فرد مسلمان حق دارند.

حضرت علی - علیه‌السلام - در آخرین وصیت‌های خود چنین می‌فرماید:

الله الله فی جیرانکم فانهم وصیة نبیکم، مازال یوصی بهم حتی ظننا انه سیورثهم؛ از خدا بترسید! از خدا بترسید! درباره همسایگان که همواره مورد سفارش پیامبرتان بوده‌اند. (آن حضرت) به قدری درباره آنان سفارش می‌کرد که گمان می‌بردیم برای ایشان میراثی قرار خواهد داد.

رسول الله - صلی الله علیه و آله: ألا کلکم راع و کلکم مسؤول عن رعیتة؛ الأُمیر الذی علی الناس راع و هو مسؤول عن رعیتة، و الرجل راع علی أهل بیته و هو مسؤول عن رعیتة؛ بدانید که همه شما مسئولید و همه شما نسبت به زبردستان بازخواست می‌شوید. فرمانروای مردم، مسئول مردم است و نسبت به زبردستانش بازخواست می‌شود. مرد، سرپرست [اعضای] خانواده است و نسبت به آنان، بازخواست می‌شود. زن، مسئول خانه شوهر و فرزندان اوست و در برابر آن، بازخواست می‌شود. برده، مسئول مال مالک خود است و در برابر او، مسئول است. پس بدانید که همه شما مسئولید و همه در برابر زبردستان، ص خود، بازخواست می‌شوید. (مطهری، ۱۳۹۰: ج ۱۷، ص ۲۸۲)

مرکز کنترل درونی در تناظر با اراده فردی و تکیه و اعتماد به ذات لایزال الهی

کارآفرین در صورتی موفق خواهد شد که دارای مرکز کنترل درونی باشد؛ یعنی مسائل و نتایج آن را به توانمندی و تلاش خود نسبت دهد نه اینکه آن‌ها را به امور بیرون از توان خود مثل شانس یا اقبال نسبت دهد. در اسلام، فرد مسلمان با توکل بر ذات لایزال الهی و تکیه بر قدرت الهی و اعتماد به آن نسبت به تصمیم خود به کار اقدام می‌نماید و کار خود را با اراده و همت فردی شروع می‌کند.

«و شاورهم فی الأمر فإذا عزم فتوکل علی الله إن الله یحب المتوکلین» و در کار [ها] با آنان مشورت کن و چون تصمیم گرفتی، بر خدا توکل کن؛ زیرا خداوند توکل‌کنندگان را دوست می‌دارد. (سوره آل عمران: ۱۵۹)

آن حضرت لباس مخصوص کار پوشیده بود و بیل به دست گرفته، در باغ خویش مشغول کشاورزی بود؛ چنان فعالیت می کرد که عرق از پیشانی مبارکش می ریخت. گفتیم: «فدایت شوم! بیل را بدهید تا من کار کنم.» فرمودند: «دوست دارم آدمی برای کسب روزی حلال در برابر آفتاب آزرده شود.» (نوری، ۴۰۸ق، ج ۲، ص ۴۱۷)

استقلال طلبی در تناظر با استقلال فکری، معنوی و ولایی

از انگیزه‌های بسیار مهمی که در کارآفرینی مدنظر کارآفرینان قرار می‌گیرد، داشتن کسب‌وکار مستقل و استقلال مدیریتی و مالی است و بسیاری از افراد با این انگیزه وارد کارآفرینی می‌شوند. همان‌گونه که مشاهده می‌گردد، کار در فرهنگ کارآفرینی مصداق استقلال طلبی در امور مدیریتی و اقتصادی است، اما در فرهنگ اسلامی مصداق استقلال در امور فکری، معنوی و ولایی است و استقلال در این مکتب استقلال مؤمنین نسبت به کافران است.

«الذین یتخذون الکافرین اولیاء من دون المؤمنین أیبتعون عندهم العزة فإن العزة لله جمیعا» کسانی که کافران را به جای مؤمنین ولی خود می‌گیرند آیا نزد کافران عزت می‌طلبند؟ عزت همه نزد خداست. (سوره نساء: ۱۳۹)

گردد که نتایج حاصل، ارزش سرمایه‌گذاری دارد یا خیر. در فرهنگ اسلامی، میزان ارزشمند بودن کار این است که کار یا فعالیت تا چه حد ما را به هدف آفرینش، که همانا نیل به قرب و رضای الهی است، نزدیک می‌کند. به عبارت بهتر، در فرهنگ اسلامی ارزش معنوی دستاورد بر ارزش مادی حاصل از آن مقدم است و ارجحیت دارد و چه‌بسا کارهایی که ارزش معنوی بیشتر اما ارزش مادی کمتر دارند و ما را به مقام قرب و رضای الهی می‌رسانند و مورد تأییدند اما کارهایی را که ارزش مادی فراوان دارند اما فاقد ارزش معنوی یا ضد آن می‌باشند، فرد مسلمان مجاز نیست که انجام دهد؛ مثل ربا و احتکار که گرچه ارزش مادی بالایی دارند، در فرهنگ اسلامی گناهانند و مجاز نمی‌باشند.

اعتماد به نفس در تناظر با خلیفه و جانشین خدا بودن

اعتماد به نفس برای کارآفرین جزء صفات و ویژگی‌های بسیار ارزشمند و ضروری است. فرد کارآفرین باید بتواند بر اراده و استعدادهای خود تکیه کند و به توانمندی‌های خود اعتماد و یقین داشته باشد تا بتواند از عهده اقدام به اجرای ایده‌های بدیع برآید. در جهان بینی اسلامی، انسان مسلمان خود را جانشین خدا بر روی زمین می‌داند و معتقد است که با حفظ ارتباط معنوی خود با خالق جهان آفرینش می‌تواند کائنات را به فرمان خداوند به تسخیر خویش درآورد. پس با چنان اعتماد به نفسی که به مراتب بسیار قوی‌تر از اعتماد به نفس یک فرد مادی است، برای تحقق بخشیدن به ایده‌های نو قدرت معنوی بسیار بالاتری می‌یابد و احتمال موفقیت وی با چنین اعتماد به نفسی - که زائیده اعتماد به خالق است - بسیار بالاتر خواهد بود. اینجاست که معنای توکل - که پیش‌تر بدان اشاره شد - تبیین می‌گردد.

تلاش و پشتکار در تناظر با جهاد و تلاش

کارآفرینی مستلزم تلاش و پشتکار فراوان برای رسیدن به موفقیت در کسب‌وکار و اجرای ایده‌های تازه و نو است. فرد کارآفرین باید برای حصول نتیجه مطلوب از کسب‌وکار خود، از هیچ تلاشی فروگذار نکند و از ناملازمات نهراسد. در فرهنگ اسلامی اهتمام و تلاش در کسب‌وکار و کسب روزی حلال مورد تأکید قرار گرفته است و پیشوایان دین خود الگو و اسوه تلاش در کسب‌وکار بوده‌اند.

این عمرو می‌گوید:

روزی امام صادق - علیه‌السلام - را در باغی ملاقات کردم.

منابع

۱. شیخ حر عاملی، محمدبن حسن، (۱۴۱۴ق) وسایل الشیعه ج ۱/ق: آل البیت
۲. ابیطی، محمدباقر، تفسیر الإمام العسکری (ع)، (۱۴۰۹ق)، قم: انتشارات مدرسه امام مهدی (عج)
۳. کافی، محمدبن یعقوب، اصول کافی (۱۳۶۹)، مصطفوی، جواد/ج ۵/تهران: کتابفروشی علمیه اسلامیة
۴. کافی، محمدبن یعقوب، اصول کافی (۱۳۶۹)، مصطفوی، جواد/ج ۲/تهران
۵. علامه مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، (۱۴۰۳ق)، ج ۱۰۳/بیروت: الوفاء
۶. علامه مجلسی، محمدباقر، ثواب الاعمال و عقاب الاعمال، (۱۳۶۸ش)/قم: رضی
۷. علامه مجلسی، محمدباقر، بحار الانوار، (۱۴۰۳ق)، ج ۷۱/بیروت: الوفاء
۸. کوفی‌الاهوازی، حسین‌بن سعید، کتاب المؤمن، (۱۳۸۷ش)/قم: مؤسسه فرهنگی تبیان
۹. حمیری، عبدالله بن جعفر، قرب الأسناء، (۱۴۱۳ق)/قم: آل البیت
۱۰. مطهری، مرتضی، مجموعه آثار، (۱۳۹۰ش)، ج ۱۷/تهران: صدرا
۱۱. (منسوب) به امام صادق (ع)، مصباح الشریعه و مفتاح الحقیقه، (۱۴۰۰ق)/قم: آل البیت
۱۲. نوری، میرزا حسین، مستدرک الوسائل و مستنبط المسائل، (۱۴۰۸ق) ج ۲/قم: آل البیت